

De slotjes te Oosterhout II*

door

J. H. VAN MOSSELVELD

BRAKESTEIN

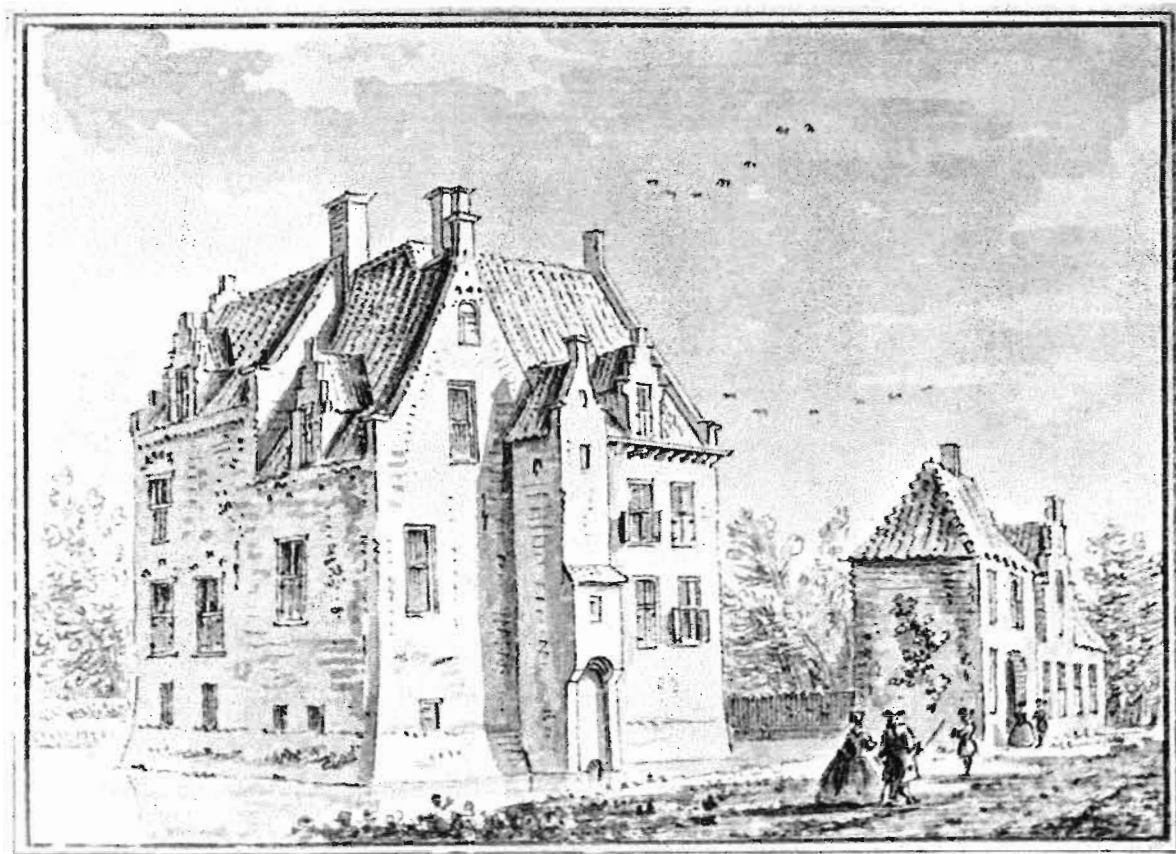
Bouwwgeschiedenis

Het aan de Ridderstraat te Oosterhout gelegen slotje Brakestein¹¹⁶, moet men eigenlijk naderen vanuit de oorspronkelijke oprijlaan van dit huis, de fraaie kastanjedreef, die vanaf de Kleine Braak recht naar het huis, toeloopt (fig. 1). Deze tot voor kort bij dit huis behorende dreef vormt vanouds meer dan de Ridderstraat de verbinding van Brakestein met Oosterhout zelf, niet alleen met de aan de Markt gelegen St. Janskerk doch ook via de Kleine en de Grote Braak met de Heuvel.

Aan het einde van die dreef de Ridderstraat overstekend staat men dan voor Brakestein, een bezitting, die ondanks de tegenwoordige schrale architectuur van woonhuis en bijgebouw nog steeds imponeert door zijn fraaie ligging en zijn prachtig, ofschoon enigszins verwaarloosd park met eeuwenoude bomen van velerlei soort.

Zo'n twee eeuwen geleden moet het toenmalige slotje een meer schilderachtige bijdrage in dit decor hebben gevormd dan het huidige witbepleurde vierkante huis in Empiretrant. We kennen het vroeger uiterlijk van het slotje met zijn pittoresque detaillering van een tekening uit 1730 (afb. 11). De gedaanteverwisseling, die in het begin van de negentiende eeuw heeft plaatsgevonden (het juiste tijdstip is niet bekend) betrof overigens niet alleen het huis zelf. Even ingrijpend was de wijziging van de situatie onmiddellijk er rondom. De gracht, die het huis omringde, werd grotendeels gedempt. Slechts het oostelijk deel ervan bleef gespaard en kreeg door een kleine wijziging het karakter van een vijver. Het op de tekening nog afgebeelde poortgebouw werd gesloopt; de toegang tot het huis werd verlegd naar de gedempte westelijke

*) Deel I in Jaarboek De Oranjeboom XVI (1964) blz. 61 - 102.

Afb. 11. Brakestein vanuit het noord-oosten. 1730.
Tekening in O.I. inkt (gewassen) door Abraham de Haen.
Coll. Gen. Oosterhout

Afb. 12. Brakestein vanuit het noord-westen omstreeks 1915.

Gemeentearchief Oosterhout

Afb. 13. Brakestein met neerhuizing omstreeks 1915.

Gemeentearchief Oosterhout

gracht. Het door die demping tussen hoofdgebouw en (nieuwe) neerhuizing ontstane voorplein werd aan de straatzijde afgesloten door een sierlijk ijzeren hek met smeedijzeren lantarens op de pilasters van de poort (afb. 12).

Ofschoon men bij vergelijking van het vroeger en het huidig voorkomen van het slotje op het eerste gezicht geneigd is te veronderstellen — zoals ook de nieuwe monumentenlijst dat doet —, dat het oude huis geheel werd gesloopt en door nieuwbouw is vervangen, blijkt die gedaanteverandering bij nader inzien toch meer het karakter van een — overigens ingrijpende — verbouwing te hebben gehad. Aan de buitenkant is daarvan weinig te bespeuren. De pleisterlaag verbergt het nog aanwezige oude muurwerk. De kelderraampjes in de oost- en noordgevels geven echter nauwelijks een verschil te zien met de situatie in het begin van de achttiende eeuw. Slechts een raampje in de oostgevel is sedertdien dichtgemetseld. De kelderverdieping is dan ook in zijn geheel nog oorspronkelijk. Zij bevindt zich onder de oostelijke helft van het slotje en bestaat uit twee naast elkaar gelegen en onderling verbonden tongewelfde kelders in het noordelijke stuk daarvan en een kelder met vlakke zoldering, als keuken in gebruik, in het zuidelijk deel (fig. 2). Onder de westelijke helft van het huis hebben zich blijkbaar nimmer kelders bevonden.¹¹⁷

De plattegrond van het huis is wel gewijzigd. Voor zover we uit de tekening uit 1730 kunnen afleiden, bestond het huis toen uit twee haaks op elkaar staande vleugels. Hoe de situatie in de zuid-westelijke hoek er oorspronkelijk uit gezien heeft, weten we niet. Waarschijnlijk was dit deel van het huidige carré aanvankelijk niet bebouwd; het muurwerk van dit deel lijkt minder zwaar dan dat van de overige buitenmuren. Men zou daaruit mogen afleiden, dat het huis zijn vierkant grondplan eerst later, waarschijnlijk bij de verbouwing in het begin van de negentiende eeuw heeft gekregen. Ook in de hoofdingeling van de parterre — die van de verdieping is daaraan identiek — is de situatie van de tekening uit 1730 herkenbaar, waarbij men zich een traptoren kan denken in de hoek van de beide vleugels, die vele niveaunderschillen binnen, zowel parterre als op de verdieping, opving. In de kelder is nog een deel van een rond basement zichtbaar, dat mo-

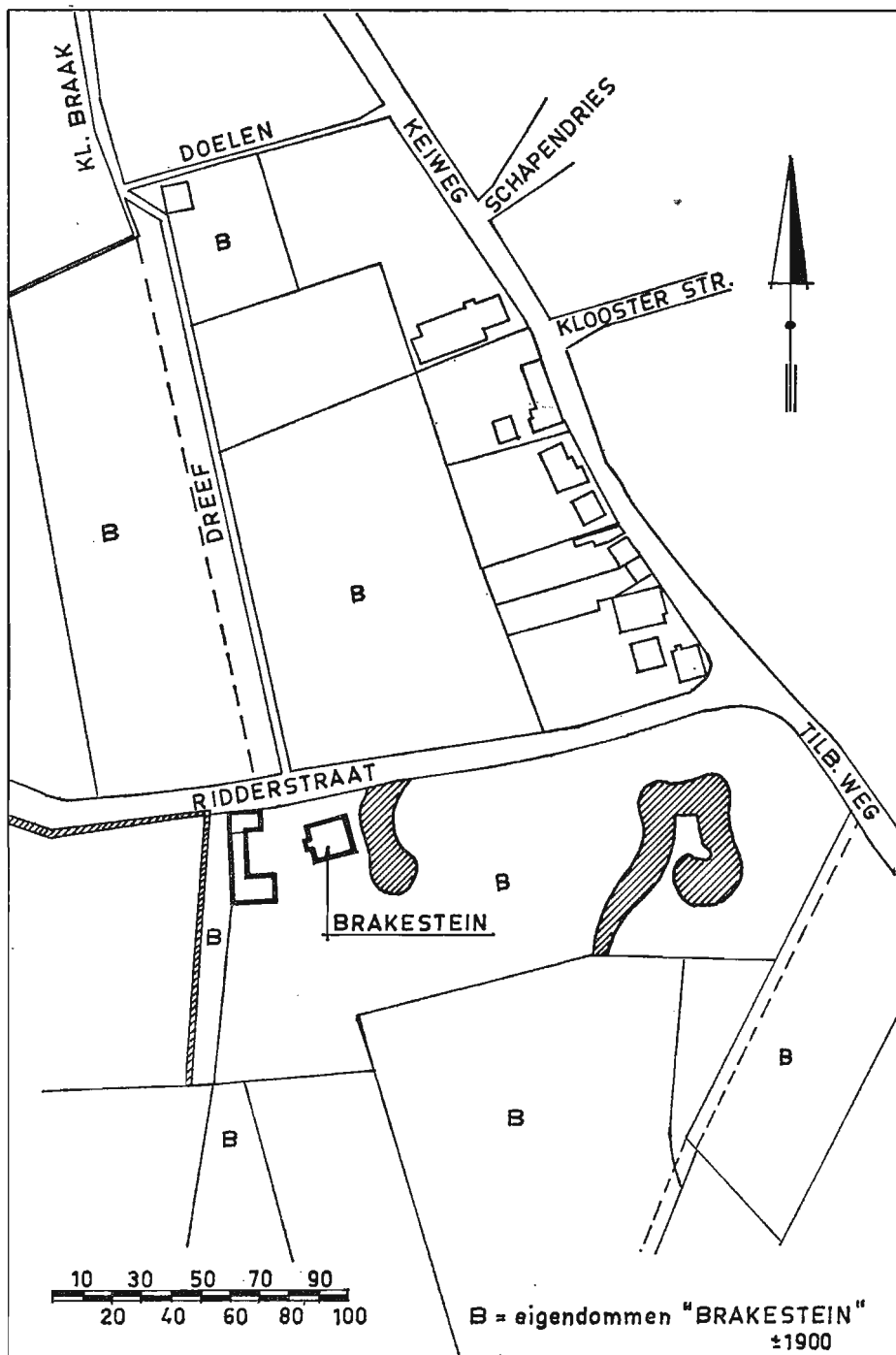
gelijk de onderbouw van een dergelijke toren is geweest. Het vloerniveau van de salon, gelegen in het noordwestelijk deel van het huis, was tot voor een dertigtal jaren ongeveer een halve meter lager dan de rest van de parterre (vergelijk de niveau's op afbeelding 11). De plaats van de schoorstenen lijkt eveneens nog oorspronkelijk. Van de vier thans boven het dak uitstekende schoorstenen is die in de noordwestelijke hoek loos en er slechts omwille van de symmetrie geplaatst. De halfronde torenvormige aanbouw tegen de zuidgevel bevat de toiletten.

Degenen die het huis geregeld zien, moet het zijn opgevallen, dat de vier dubbele vensterluiken ter weerszijden van de hoofdingang steeds gesloten zijn. Dat kan ook bezwaarlijk anders, want achter deze luiken ontbreken vensters. Zij zijn er kennelijk — althans sedert de verbouwing in het begin van de negentiende eeuw — ook nooit geweest. Of dit in verband staat met de belasting op deuren en vensters, die in het begin van de negentiende eeuw geheven werd, staat niet vast, maar men zou het haast vermoeden. Hetzelfde geldt voor de deuren. Afgezien van de kelderingang aan de zuidkant heeft het gebouw slechts één toegang, de voordeur.

Overigens heeft het huis bij genoemde verbouwing niet meteen zijn huidig uiterlijk gekregen. Volgens een bij de bewoners bekende overlevering dateert de tegenwoordige bekapping eerst van omstreeks 1850. Tevoren bestond de kap uit twee naast elkaar in oost-west-richting gelegen zadeldaken, in het midden door een zakgoot gescheiden. In de kap is van die vroegere situatie overigens niets te bespeuren. Ook het balkon boven de ingang zou later zijn aangebracht. Het witte uiterlijk van het huis dateert eerst uit 1949. Daarvoor was op de pleisterlaag een imitatie van baksteen geschilderd in natuurlijke (rode) kleur (afb. 12 en 16).

Het hierboven reeds genoemde toegangshek met de lantarens heeft het in 1944 begeven. Door de vele telefoonkabels, die onze bevrijders er aan bevestigden, is het zodanig ontwricht en beschadigd, dat herstel niet mogelijk bleek. Het is sedertdien door een meer eenvoudige constructie vervangen (afb. 16).

De tegenwoordige neerhuizing (afb. 13) die in de plaats is gekomen van het poortgebouw met woning, het koetshuis en de stallen, da-

Figuur 1. Situatie van Brakestein omstreeks 1900.

Tekening Openbare Werken Oosterhout P. A. de Vos

teert blijkens een gevelsteen uit 1854. Behalve dit jaartal bevat die de initialen W.B.v.O., de naam van het zoontje Willem (de latere kantonrechter) van de toenmalige eigenaar Ch. H. W. J. Baron van Oldeneel tot Oldenzeel, wiens nazaten thans nog eigenaren van Brakestein zijn.

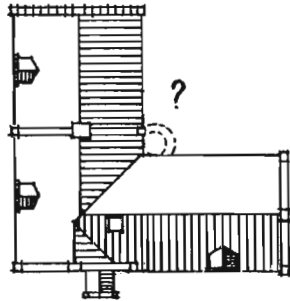
Die neerhuizing moet toen evenwel gebouwd zijn volgens een reeds bestaand grondplan. Het kadastrale minuutplan van omstreeks 1830 geeft deze plattegrond namelijk reeds weer.¹¹⁸ De opbouw zal in 1854 slechts gewijzigd zijn en wel — zoals de familie-overlevering wil — in de trant van het kasteel Gnadethal bij Donsbrugge (Kleef), dat in het bezit van aanverwanten was. Het thans als woning in gebruik zijnde deel van de neerhuizing werd in 1854 tot ontvangkantoor voor de belastingen ingericht. Genoemde Ch. H. W. J. Baron van Oldeneel tot Oldenzeel was n.l. ontvanger van de directe belastingen te Oosterhout.

Is hiermede de bouwgeschiedenis van de laatste anderhalve eeuw in grote lijnen geschetst, over de situatie voordien zijn we minder goed geïnformeerd. In feite staat ons daarvoor alleen ter beschikking de tekening van Abraham de Haen uit 1730 (afb. 11),¹¹⁹ die hij waarschijnlijk vervaardigde aan de hand van de tekening, die Cornelis Pronk in 1729 van Brakestein maakte. Deze was toen in Oosterhout in gezelschap van de reisbeschrijver Andries Schoemaker, die van dit huis opmerkte: „Braackesteyn is een heerenhuis gelegen in de baronnye van Breda bij Oosterhout, leet rondom in 't water met een vaste brugh en dus naa 't leeven geteekent . . . ”.¹²⁰

Het is de tekening van de Haen, die op grond van de daarop weergegeven architectuur van het huis een schatting van de bouwtijd toelaat. Deze is te stellen op de eerste helft van de zestiende eeuw en mogelijk zelfs voor een deel van het slotje nog vroeger. Dat het gebouw in één conceptie is tot standgekomen, lijkt niet waarschijnlijk. Daarvoor is het geheel te onsamenhangend. Men onderscheidt op de tekening trapgevels en topgevels zonder trappen. Blijkens de raampartijen verschillen de vloerniveaus zowel op de parterre als op de verdieping. Ook de dakpartij mist regelmaat. Het benedengedeelte van de torenvormige uitbouw aan de straatzijde zou men kunnen houden voor een voormalige

KAPVORM

c.a. 1730

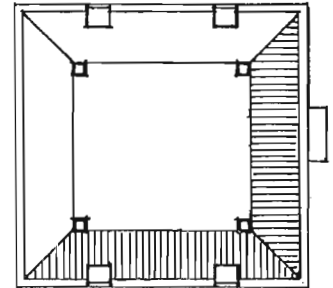

c.a. 1730 - heden

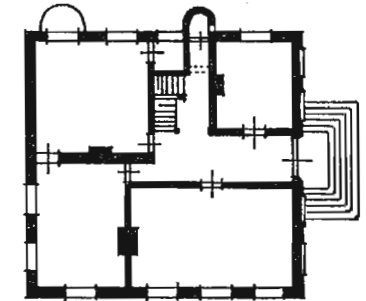
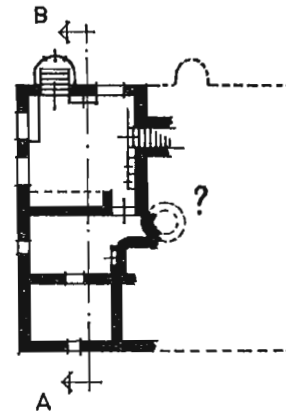
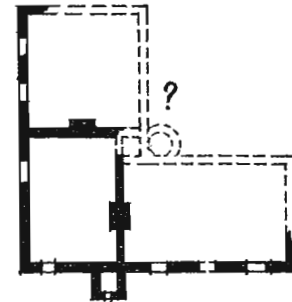

KELDER (doorsnede A-B)

c.a. 1810 - heden

PLATTEGROND

Figuur 2. Brakestein. Overzicht van de ontwikkeling.

Tekening Openbare Werken Oosterhout P. A. de Vos

ingang, die van een ophaal- of valbrug over een dan reeds aan die zijde aanwezige gracht zal zijn voorzien geweest. Die ingang zal in later stadium, toen het huis aan de westzijde toegankelijk is gemaakt, buiten gebruikgekomen zijn, vervolgens op een eenvoudige wijze zijn afgesloten en mogelijk de „gemakken” geherbergd hebben.

Behalve genoemde tekening zijn er geen gegevens, die een concrete voorstelling van het vroegere gebouw mogelijk maken. De literaire bronnen, waarin over de slotjes gesproken wordt, dateren — afgezien van de reeds genoemde Schoemaker — pas uit de negentiende eeuw. Hoe weinig betrouwbaar een bron als Van der Aa voor de bouwgeschiedenis is, blijkt als we zien, dat hij ook met betrekking tot Brakestein een niet meer bestaande situatie beschrijft.¹²¹ Het is — aldus Van der Aa — „zeer oud van bouw en dik van muren, hoog uit het water opgebouwd”. Toen hij dit publiceerde (1845) had het huis al een dertigtal jaren zijn huidige vorm en waren de grachten gedempt. Het gebrek aan medewerking van het Oosterhoutse gemeentebestuur, waarover hij klaagt, heeft hem er kennelijk niet toe kunnen brengen, dan zelf ter plaatse maar eens een kijkje te gaan nemen. Hij heeft vertrouwd op een thans onbekende achttiende-eeuwse bron, die echter een beschrijving van de slotjes gaf, welke niet meer in overeenstemming was met de negentiende eeuwse werkelijkheid. De toch dichterbij (Hoogerheide) wonende pastoor Krüger heeft in zijn werk (1872)¹²² Van der Aa's beschrijving vrijwel letterlijk overgenomen en zich al evenmin ter plaatse van de situatie vergewist of inlichtingen ingewonnen.

De archivalische bronnen o.a. de verschillende vestbrieven maken het mogelijk de geschiedenis van het huis verder terug te volgen. Er blijkt in elk geval uit, dat er een huis ter plaatse was en we kunnen daarbij zelfs teruggaan tot 1422. De omschrijving van het huis in die akten bevat voor de bouwgeschiedenis echter aanvankelijk nauwelijks bruikbare aanwijzingen. Vermeldingen als *huys ende hof* (1422),¹²³ *huysinghe ende erfensisse met schueren ende tymmeringhen* (1446 en zelfs nog in 1541)¹²⁴ doen eerder denken aan een boerderij dan aan een slotje. Toch moet dit slotje dan reeds gestalte hebben gekregen. Daarop wijst de speciale vermelding van een *poirte* (in 1483 en wederom in

1552)¹²⁵ en vooral in 1571¹²⁶ die van de grachten, een voor een slotje karakteristiek element. Alle twijfels worden weggenomen als de ligging van de bundertalen van 1580 dit gebouw beschrijft als *een huys rontsomme in het water*, hetgeen we bevestigd vinden in de verkoopakte van 1637, die dit gebouw *eene omwaterde huysinghe* noemt.¹²⁷ Een akte van 1688 spreekt zonder meer van *het slot Brakesteyn*.¹²⁸

De vroegste vermelding van een huis op deze plaats dagtekent — we zagen het reeds — uit 1422. In het op dat jaar gedateerde manuaal van de Commanderie van Ter Brake van de Ridders van Sint Jan staat dit perceel evenals dit ook met het slotje Limburg het geval was, vermeld onder de op *Sente Ulbrechtsdag* te betalen erfcijnsen.¹²⁹

Bij de beschrijving van het slotje Limburg hebben we uitvoerig uiteengezet, welk de relatie was tussen de Commanderie en de hier gelegen gronden. We zijn daarbij tot de bevinding gekomen, dat zowel het perceel van Limburg als dat van Brakestein aanvankelijk deel hebben uitgemaakt van de vroente, dat een bepaald deel van die vroente op een gegeven ogenblik in cijns is uitgegeven en dat genoemde percelen behoorden tot het aandeel der Ridders van Sint Jan in de opbrengst van de aldus vercijsde grond.¹³⁰

Als eerste cijnsplichtige voor Brakestein vinden we in 1422 genoemd *Jannes her Ghijsbrechts* voor *syn huys ende hof ligghende opt oestside van marten Camerlincs goede* (Camerlincs bezitting was het latere slotje Limburg). Jannes moest hiervoor een erfcijns betalen van 2½ denarii en 1 hoen. Vroegere eigenaars staan niet vermeld — ofschoon dit gebruikelijk was — zodat we mogen aannemen, dat het Jannes he(e)r Ghijsbrechts(zoon) was, die hier nadat deze grond ter ontginning in cijns was uitgegeven, een huis gebouwd heeft. Het tijdstip valt niet nader te preciseren doch het zal in het laatste kwart van de veertiende eeuw geweest zijn.

De omvang van het terrein, dat tot Brakestein behoorde, is in de loop der eeuwen aan grote schommelingen onderhevig geweest. Dit hing veelal samen met de kapitaalkrachtigheid van de opeenvolgende eigenaren. In de volgende paragraaf, waarin de eigenaren ter sprake komen, zal daarop nader worden ingegaan.

Tenslotte nog iets over de naam van het huis. De benaming Brakestein dagtekent vermoedelijk pas uit de zeventiende eeuw. Als het huis in 1569 voor het eerst met een naam wordt aangeduid, luidt deze *'t huys van der Brake*.¹³¹ Pas in 1688 wordt over *'t slot Brakesteyn* gesproken.¹³² Het eerste deel van deze naam is zonder twijfel ontleend aan het ten noorden van het huis gelegen terrein, dat reeds in de vroege vijftiende eeuw als *die Brake* bekend was, welke naam behalve in Brakestein ook nog voortleeft in de straatnamen Grote Braak en Kleine Braak, straten welke op dit terrein de Braak gelegen zijn. De betekenis van dit toponiem is die van braak liggende grond, grond die niet beploegd, niet bebouwd wordt.

Het tweede deel van de naam Brakestein, dat associaties oproept aan een versterking, een kasteel, heeft voor dit slotje geen wezenlijke betekenis, doch dient gelet ook op de tijd, waarin het voor het eerst hier wordt gebezigd, als een modeverschijnsel te worden beschouwd. Met een versterkt huis heeft dit „-stein” hier niets te maken. Korthedshalve zij verwezen naar hetgeen over dit aspect van de slotjes reeds werd opgemerkt in de algemene inleiding.¹³³

Vindt men de naam Brakestein in 1688 voor het eerst vermeld, nauwelijks tien jaar later blijkt hij al stevig te zijn ingeburgerd; het slotje heet dan: *vanouts genaemt Braeckestein*.¹³⁴

Eigenaars en bewoners

Meer dan elk ander slotje in Oosterhout zien we Brakestein aanvankelijk in het bezit van personen, die tot de nazaten van de befaamde Willem van Duvenvoirde behoorden en die zijn voortgesproten uit de buitenechtelijke verbintenissen van zowel hemzelf als van zijn natuurlijke zoon en opvolger als heer van Oosterhout, Willem van Oosterhout. Het is trouwens frappant te moeten constateren, dat de bastaarden van deze twee heren van Oosterhout en hun uit wettige huwelijken geboren nakroost nog vrij lang in Oosterhout tot de gefortuneerde klasse zijn blijven behoren en hier aanzienlijke bezittingen hadden. We noemen in dit verband de families Van der Spout, Van Tolloysen, Ghijssels, De Hertoghe, Van Ypelaer, Back.

Als eerste eigenaar van de bezitting, die later Brakestein zal heten, hebben we hiervoor in 1422 reeds vermeld Jannes heer Ghijsbrechtszoon. Over Jannes zelf weten we betrekkelijk weinig. Zijn vader (heer) Ghijsbrecht was een — tot dusver in de literatuur niet vermelde — natuurlijke zoon van Willem van Oosterhout. Hij bezat hier in 1422 onder meer de grote hoeve van Tolloysen, die gelegen was op de hoek van de Leijzenstraat en Vijfhuizen (tegenover het bekende „Geel Huis”).¹³⁵ Hij moest daarvoor aan de Commanderij van Ter Brake toen 44 denarii erfcijns betalen. Enkele van zijn kinderen zijn naar deze bezitting genoemd onder wie Aert van Tolloysen, die aanvankelijk schout en kastelein (kasteelbeheerder) van Oosterhout¹³⁶ en later (1446—1465) schepen van Breda en leenman van de heer van Breda was.¹³⁷ Met zijn eveneens Van Tolloysen genoemde broer Willem erfde hij genoemde hoeve van zijn vader. Jannes droeg deze toenaam niet; mogelijk is hij uit een ander huwelijk van heer Ghijsbrecht geboren. Behalve de bezitting, die we hiervoor reeds als het latere Brakestein identificeerden, bezat hij blijkens het manuaal van 1422 ook — *pertinet religioni* (een vooralsnog niet duidelijke kwalificatie) — achter dit huis zuidwaarts nog twee bunder heide, waarvoor hij een erfcijns van 12 denarii moest betalen.¹³⁸

Zijn zoons Peter en Lambrecht hadden in 1422 bezittingen nabij huns vaders huis: Peter vier lopenzaad *achter Jannes huys* en Lambrecht vier lopenzaad *in die Brake* tussen Marten Keemerlincs land (d.i. de overtuin van het slotje Limburg) en Zanders van de Water en nog eens veertien lopenzaad *ligghende over die strate* (= Ridderstraat) *tegghen die Brake tusschen Jannes sijns vaders huys ende hof ende tusschen Ghodschalxs scoemakers geleghen*.¹³⁹ In het vier lopenzaad grote perceel van Lambrecht zullen we een deel van de latere overtuin van Brakestein hebben te zien, in het oosten begrensd door de huidige fraaie kastanjedreef; in het perceel van veertien lopenzaad het terrein ten oosten van het slotje, dat later gedeeltelijk aan het slotje Spijtenburg zou komen.

Lambrecht Jannes (gehuwd met een Lijsbeth) erfde van zijn vader diens huis, het latere Brakestein. Van Lambrecht ging het vervolgens over op diens dochter, die gehuwd was met Rutger van Bruheze, rentmeester

van de heer van Breda voor diens goederen te Oosterhout en in 1443 en 1444 schepen van Breda.¹⁴⁰ Nog tijdens zijn leven (hij wordt in 1453 overleden genoemd) moet Rutger het huis hebben verkocht aan Jacob van Ringelberch. De op deze verkoop betrekking hebbende vestbrief werd echter eerst op 16 febr. 1455 geregistreerd.¹⁴¹ De bezitting wordt in deze eerste ter beschikking staande vestbrief omschreven als *een stede mette huisinghe schueren ende timmeringhe en metten lande daerby geleghen houdende tsamen 5 buender erfs*, zoals Rutger die geërfd had van Lambrecht Jannes heer Ghijsbrechtszoon, alles aan elkaar gelegen tussen Peter Jacob 'sHertogen (= slotje Limburg) west, Jan Goidsz. erfgenamen en Symen Tiel Stevens weduwe oost en strekkende van de straat voor (noord) tot de heide achter (zuid). Voorts nog een stuk erf van zeven lopenzaad gelegen op de Braak tegenover het huis.

Evenals Rutger van Bruheze was Jacob van Ringelberch rentmeester van de heer van Breda te Oosterhout en wordt hij als zodanig genoemd van 1456 tot 1461. In 1477 blijkt hij overleden te zijn; zijn vrouw Marie heet dan weduwe.¹⁴²

Intussen is het met Brakestein bergafwaarts gegaan. Als we de bezitting in 1479 en volgende jaren weer genoemd vinden, is de oppervlakte ervan nog slechts een fractie van de oorspronkelijke omvang. Hoe *jouffrou* Geertruyt, weduwe van Thonys van Wijffliet, die dan eigenaresse van het huis blijkt te zijn, dit verworven heeft, is niet bekend.¹⁴³ Het grootste deel van de eertijds bij het huis behorende grond nl. vier van de vijf bunder, gelegen ten westen en zuiden van het huis, is dan in andere handen overgegaan en met deze grond ook de ten westen van het slotje gelegen boerderij, die dan blijkt te bestaan uit huis, schuur, bakhuis, kooi en poort. Heymbric Snavel (in 1479, 1499 en 1502 genoemd als schepen van Oosterhout) was eigenaar van deze vier bunder met de boerderij geworden. De tot dit bezit behorende poort is waarschijnlijk het poortgebouw van het slotje, aangezien de weduwe van Wijffliet het recht van weg daardoor had behouden.¹⁴⁴ Brakestein blijkt echter in 1552 weer over een eigen poort te beschikken.¹⁴⁵ Dat dit de vroegere poort van het slotje is, acht ik niet waarschijnlijk. Eerder is aan te nemen, dat intussen op eigen terrein ten oosten van de oude

poort een nieuwe is opgetrokken te meer omdat later tussen die (nieuwe) poort en genoemde boerderij van Snavel nog een nieuw neerhuis van Brakestein is gebouwd en de totale oppervlakte van Snavels bezitting bij dat alles geen wijziging onderging. Deze tussen Brakestein en Limburg gelegen boerderij is eerst in de negentiende eeuw verdwenen; zij is toen gekocht door de toenmalige eigenaar van Limburg en vervolgens gesloopt. Het terrein werd bij het park van Limburg getrokken.¹⁴⁶ De omvang van Brakestein was door deze transactie teruggebracht tot ongeveer een bunder, afgezien dan van het land, dat tegenover het huis op de Braak gelegen was. Korte tijd later zou nog eens een halvering van het overgebleven terrein volgen.

Tussen 1510 (als de weduwe Van Wijffliet met haar kind nog als eigenaresse wordt genoemd) en 1541 blijkt Brakestein opnieuw op niet te achterhalen wijze van eigenaar te zijn veranderd. Het huis is in laatstgenoemd jaar onverdeeld bezit van Anthony Laureysz. van Hasselt en zijn zuster *joffrou* Henrick van Hasselt, die gehuwd was met Jheronimus Pipenpoy uit het bekende Brusselse patriciërsgeslacht van die naam. Anthony heeft vervolgens zijn helft verkocht aan zijn zwager Jheronimus, die evenwel kort daarna overleed. De erfenis was met schulden bezwaard en de weduwe zag zich genoodzaakt de helft van de bezitting te verkopen om met de opbrengst ervan *der kijnderen voorsz. schulden bij haren vader gemaect ende gebleven te betalen*.¹⁴⁷

Deze helft, het oostelijk deel van de grond, kwam nu in het bezit van Jan Henrick Adriaens (Oomen) en diens vrouw Marie Gielis Heyn Joestenzoon dochter, die reeds eigenaren waren van het aangrenzende perceel, gelegen in de hoek gevormd door de Ridderstraat en de Tilburgse weg, en aldus hun bezit met de van Brakestein afkomstige grond in oostelijke richting uitbreidden. Kort nadien zou Oomen hier het slotje Spijtenburg laten bouwen.

De weduwe Pipenpoy, die kort daarop hertrouwde met Gieles van Mer, behield zelf het slotje, dat behalve het huis en de bijgebouwen nog maar twee lopenzaad land omvatte ten zuiden van de Ridderstraat. Het ten noorden van die straat gelegen land, dat dan zes lopenzaad groot heet, behoorde er echter nog steeds bij. Zij verkocht de aldus aanmerkelijk in omvang geslonken bezitting in 1552 aan Ridder Jan van

Brecht. Hij was heer van Hagoort en ridder sedert 1540 en bekleedde van 1535 tot zijn overlijden in 1558 het ambt van hoogschout van 's-Hertogenbosch.¹⁴⁸

De volgende eigenaar — jaar en wijze van verwerving zijn wederom onbekend — was Anthony de la Ruelle, die reeds in 1548 als rentmeester van de heer van Breda voor diens goederen onder Oosterhout en van de visserij in de Verdrongen Waard (de huidige Biesbosch) wordt vermeld en die ook schepen te Oosterhout was.¹⁴⁹ Brakestein bleef na zijn overlijden (omstreeks 1562) onverdeeld bezit van zijn weduwe, *jouffrou* Barbara van Hocron, en hun kinderen. Na haar overlijden verkochten de toen nog in leven zijnde kinderen hun aandeel in 1571 aan hun zuster Isabella en haar man Jan van den Berge.¹⁵⁰ Deze wordt in 1564 en 1566 genoemd als schepen van Breda en was in 1557 zijn schoonvader opgevolgd als rentmeester, nadat die wegens ouderdom ontslagen was.¹⁵¹ Jan van den Berge bewoonde Brakestein echter reeds in 1569.¹⁵² In dat jaar vinden we het huis voor het eerst met een naam aangeduid en wel als *'t huys van der Brake*. Jan van den Berge kocht toen van Dierck Jansz. van Tienen *'t hool buyten sijne hoogen gracht aen de zuuytsyde van syn acker op te Braeck, teghenover 't huys van der Brake geleghen* over de volle lengte van het perceel *om hetselve by hem rentmeester en syn nacomelinghen te mogen beplanten of beteulen met eiken bomen zulks als hem believen sal*. Ik kom op deze beplanting aanstonds terug.

Jan van den Berge, die als rentmeester van de prins van Oranje in 1575 de bouw van diens nieuwe huis te Geertruidenberg (het Prinsenhof in de Koestraat) administreerde,¹⁵³ heet in 1580 overleden. Zijn weduwe vinden we in dat jaar in de ligger van de bundertalen van Oosterhout als eigenaresse van het slotje vermeld, dat hierin omschreven wordt als *een huys gestaen rontsomme int water ende die andere huysinghe metter erve daeraen gelegen groot tsamen vijf dalf lopen lands*. Met „die andere huysinghe” is ongetwijfeld een intussen gebouwd nieuw neerhuis bedoeld. Verder behoorde er nog bij de zes lopenzaad op de Braak in het oosten begrensd door de Schuttersdoelen.¹⁵⁴

Al haar bezittingen, ook die te Vrachelen en Steeloven, blijken later (na 1588) in het bezit te zijn van Cornelis Joosten, over wiens identiteit

we geen nadere gegevens hebben kunnen achterhalen.¹⁵⁵ Evenmin kon worden vastgesteld, hoe Brakestein vervolgens in het bezit gekomen is van Pieter Pels Artuszoon, die in 1626 eigenaar blijkt te zijn.¹⁵⁶ Als deze laatste, die presidentschepen te Oosterhout was,¹⁵⁷ Brakestein in 1637 verkoopt aan Jacques Willeboirts, wordt voor de omschrijving van het perceel verwezen naar de vestbrief van 1552, zodat de eigendomsovergang op Joosten en die van hem op Pels mogelijk verervingen zijn geweest, die om die reden niet in het schepensprotocol der vestbrieven zijn geregistreerd.

Brakestein blijkt bij die verkoop aan Willeboirts in 1637 te zijn belast met herencijs en bovendien nog steeds met zes lopenzaad rogge, jaarlijks te voldoen aan de Kartuijzers bij Geertruidenberg, een erfrente, die Jacob van Ringelberch indertijd op zijn huis gevestigd had ten behoeve van dit klooster.¹⁵⁸ Jacques Willeboirts Peeterszoon, die later de toenaam Bosschaerts draagt en vermoedelijk een oom was van de bekende Antwerpse schilder Thomas Willeboirts Bosschaerts (1614—1654) was evenals deze geboortig uit Bergen op Zoom. Hij was aanvankelijk in zijn geboortestad als notaris geadmitteerd door de Raad van Brabant (1617) doch vestigde zich reeds een jaar later als notaris te Oosterhout, hetgeen hij daar bleef tot 1654.¹⁵⁹ Hij was er bovendien secretaris van de schepensbank (omstreeks 1620—1653). Voor hij Brakestein kocht bewoonde hij het huis ter plaatse van het huidige postkantoor aan de Heuvel, dat hij verkocht op dezelfde dag, dat hij het slotje Brakestein in eigendom verwierf.¹⁶⁰ Zijn ambt als secretaris heeft het Willeboirts ongetwijfeld gemakkelijk gemaakt van schout en schepenen bij resolutie van 12 januari 1650 vergunning te verkrijgen om de (schutters)doelen *aan zich te nemen* en deze te beplanten.¹⁶¹ Ofschoon het geen formele verkoop was, moet het deze toestemming zijn geweest, waaraan de latere eigenaren van Brakestein hun eigendomsrecht op de dreef ontlenen. In de verkoopakten sedert 1650 vindt men steeds de omschrijving *... omtrent 6 lopen zaailand mette plantagie der dreve daerneffens aen en toebehorende ...*¹⁶² Eveneens vindt men sedert dien in de omschrijvingen de eigendom van de boombeplanting in de Ridderstraat vermeld: *... Braeckestein ... in de Ridderstraet mette plantagie aen wederzijde derselver straet ...* Voor zover deze beplan-

ting de zuidzijde van de straat (tot Spijtenburg) betrof, zal zij oudtijds reeds een recht van de eigenaren van Brakestein zijn geweest. Voor wat de noordzijde van de straat aangaat, zal dit recht deels oudtijds annex zijn geweest aan de daargelegen akker (overtuin) van Brakestein, deels verkregen zijn door de hierboven vermelde aankoop in 1569 van de strook grond, waarbij ook het recht van beplanting van die strook werd verworven. Het is van belang hierop thans reeds te wijzen in verband met de situatie sedert 1835, waarover ik nog kom te spreken.

Het huis Brakestein was in 1580 en 1650 voor de verpondingen (belasting op onroerend goed) getaxeerd op 250 ponden. Voor huis, hof en boomgaard, tesamen vier en een halve lopenzaad, moest toen jaarlijks een gulden, elf stuivers en acht oort worden betaald en voor het zaailand op de Braak nog eens elf stuivers en acht oort.¹⁶³

Willeboirts is omstreeks 1659 overleden. Zijn vrouw, Elisabeth Eijkberg, die op Brakestein bleef wonen, heeft haar man ruim twintig jaren overleefd. In 1679 verkocht zij met toestemming van haar beide zonen, de advocaat Pieter Bosschaerts te Brussel en de kanunnik Thomas Bosschaerts te Antwerpen, de gehele bezitting aan Philippe Guerrie, die majoor was in het regiment van de Graaf van Barloi in dienst van de Republiek.¹⁶⁴

Hiervoor zagen we reeds, dat de vorige eigenaar, Willeboirts, de doelen tegenover Brakestein in eigendom verworven had. Toen het schuttersgilde evenwel heropgericht werd, wenste het opnieuw over de oude doelen te beschikken. In 1688 kwam het „Colveniersgildt” gerepresenteerd door de beide dekens en de ouderman namens de overige gildebroeders hierover tot een akkoord met Guerrie. Zij verzochten hem *permissie om in sijn E(dele) dreve aent slot Brakesteijn vanouts genoempt de Doelen te mogen laten stellen eenen bequamen schuttersdoel met hetgene daeraen dependeert, alles te gebruijcken tot vermaeck ende exercitie van deselve gildebroeders*. Guerrie was hen ter wille en bij notariële akte werd dit vastgelegd.¹⁶⁵ Wel stelde hij als voorwaarde, dat indien de toenmalige hoofdman van het gilde (de schout Snellen) zou komen te overlijden, hij (Guerrie) hem zou opvolgen ofwel dat door hem of zijn nakomelingen *uijt het Huijs oft slot Brae-*

ckesteijn samen met de dekens en ouden van het gilde iemand anders tot hoofdman gekozen zou kunnen worden. Indien er na de dood van de huidige hoofdman enige kwestie over de doelen zou ontstaan, zouden deze op eerste aanmaning van Guerrie of zijn nakomelingen opgeruimd moeten worden. Op deze doelen en het betreffende gilde kom ik hierna uitvoeriger terug.

Guerrie was in nog een ander opzicht een opmerkelijke figuur. Hij werd — ongetwijfeld ongewild; het kostte hem *f* 1800,— — verantwoordelijk gesteld voor een buitenechtelijk geboren kind in Tilburg (1691), dat later de stamvader zou worden van het nadien geadelde Leidse lakenkopersgeslacht Van Bommel. Niet echter — zoals De Roy van Zuidewijn stelde — als natuurlijke vader van dit kind, maar — zoals ik nadien heb aangetoond — als officier, verantwoordelijk voor de gedragingen van zijn soldaten.¹⁶⁶

In 1693, na het overlijden van zijn vrouw, schonk Guerrie, die toen de militaire dienst reeds had verlaten, al zijn bezittingen aan zijn twee kinderen, de ritmeester Philippus François Guerrie en diens zuster Maria Magdalena. De laatste accepteerde de gift mede namens haar broer en *bedankt hem daer van hoogblijck*.¹⁶⁷ Blijkbaar hebben broer en zus de bezittingen nadien verdeeld, waarbij Philippe François eigenaar van Brakestein is geworden. Hij verkocht het slotje met bijbehoren in 1699 echter aan zijn genoemde zuster.¹⁶⁸ De bezitting wordt in de betreffende akte omschreven als *een omwaterde huijsinghe, nederhuijsinghe, stallinge, schuere, hoff en erve vanouts genaemt Braeckesteijn gelegen in de Ridderstraet mette plantagie aen wederzijden der selver straet liggende groot 5 lopen 32 roeden . . .* en voorts de helft van vijf lopenzaad zeven roeden zaailand in Middelwijk *mette plantagie der dreve daerneffens aen en toebehorende, de doelen oost, de ridderstraat zuid*. Later verwierf Maria Magdalena ook de andere helft van deze akker.

Zij is lang in het bezit van Brakestein gebleven. Namens haar erfgename verkocht de te Doornik woonachtige René François de Cazier het slotje bij publieke verkoop in 1754 voor *f* 2000,— aan Theodorus Ruysenaars.¹⁶⁹ Daarmee werd opnieuw een rentmeester der Oranjes eigenaar van Brakestein. Hij was van 1752—1774 rentmeester van de domeinen van de prins onder Oosterhout en Dongen en later bovendien

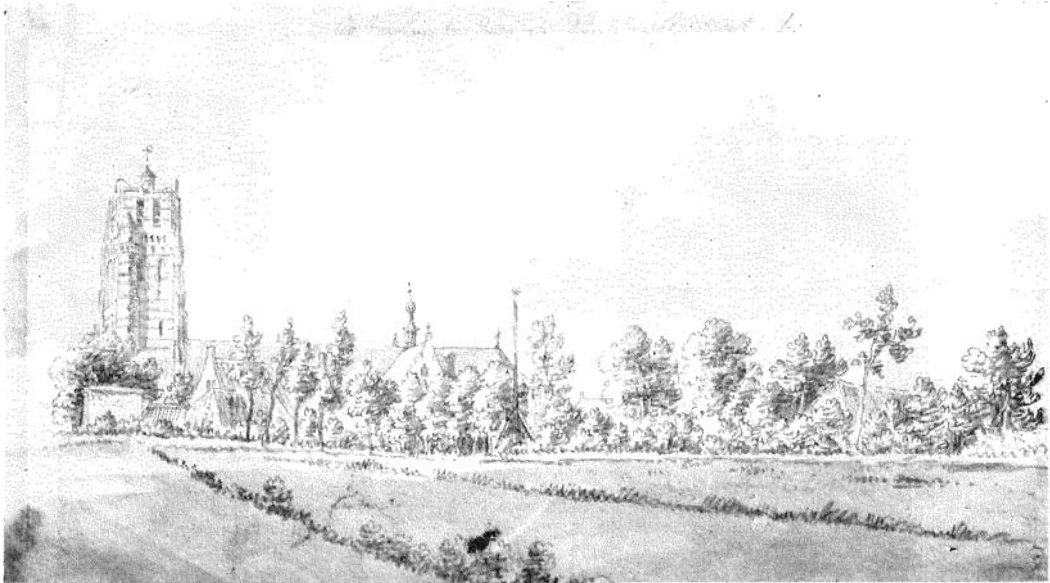
nog van de eveneens aan de prins behorende goederen van de voormalige Commanderie van Ter Brake. In 1766 en in 1772 stelde hij Brakestein als onderpand voor zijn borgtocht ten behoeve van die rentmeestersfuncties.¹⁷⁰ Opnieuw geef ik hier de omschrijving van de bezitting, zoals die voorkomt in genoemde koopakte van 1754, omdat zij enkele nieuwe elementen bevat. Zij luidde: *een omwatert slootje of woonhuis, nederhuisinghe voor aan de straat, schuur en stalling voor vier paarden, genaamt Brakenstijn, hof en wel geconditioneerde boomgaard met akkerkens daar annex in zijn sloten, alsmede de vanouds genaamde doelen en plantagie lopende oostwaarts in de Ridderstraat, de zuidkant tot de hof van mevr. Snellen (= het slotje Spijtenburg) en de noordkant tot de nieuwe cassayweg.*¹⁷¹ We zien hier met name ten aanzien van de neerhuizing de situatie omschreven, zoals die voorkomt op de afgebeelde tekening (afb. 11). Het op de Braak gelegen zaailand, ter grootte van vijf lopenzaad en zeven roeden werd bij diezelfde gelegenheid aan Adriaan van Gils verkocht. Eerst in 1798 zou deze akker bij Brakestein terugkeren.¹⁷² Men vindt deze akker afgebeeld op een tweetal tekeningen (afb. 14 en 15), die op 30 juni 1762 door een tot dusver onbekende tekenaar zijn vervaardigd vanaf de Ridderstraat tussen de slotjes Limburg en Brakestein. Op de ene tekening (afb. 15) ontwaart men rechts de dreef met de schutsboom van het colveniersgilde.^{172a}

Brakestein behoorde in 1767 tot de huizen, die werden aangeslagen in het „lantaarngeld”, een heffing die diende ter financiering van de eerste officiële straatverlichting van Oosterhout (bestaande uit veertig lantarens), waartoe het dorpsbestuur in 1763 had besloten.¹⁷³ Ruysenaars, die in 1740 overleed, had het jaar daarvoor Brakestein bij testament vermaakt aan zijn beide dochters. Namens hen verkocht de executeur-testamentair de bezitting in 1775 uit de hand voor f 4500,- aan luitenant-kolonel L. B. de Casembroot-Emants.¹⁷⁴ Goed anderhalf jaar later echter reeds verkocht deze Brakestein voor f 5000,— aan de Bossche advocaat mr Zacharias Mattias Lomans.¹⁷⁵ Ook hij heeft het huis slechts kort in zijn bezit gehad, want hij overleed reeds in 1779, waarna zijn weduwe vrouwe Catharina M. W. van Loon, die hertrouwde met Michiel Roda, Brakestein in 1784 verkocht. Waarschijnlijk is het

Afb. 14. Het tot Brakestein behorende land ten noorden van de Ridderstraat. 1762.
Tekening door een onbekende. Het gebouw met torentje is het Vrijheidshuis aan de Heuvel;
rechts daarvan een schutsboom.

Gemeentearchief Oosterhout

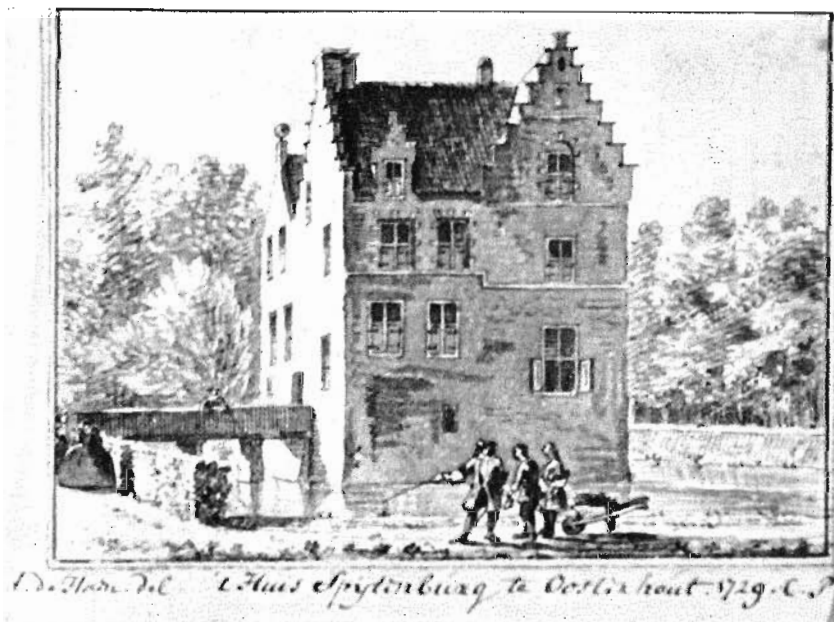
Afb. 15. Het tot Brakestein behorende land ten noorden van de Ridderstraat met de dreef,
de schutsboom van de colveniers en de St. Janskerk. Tekening door een onbekende.

Gemeentearchief Oosterhout

Afb. 16. Brakestein vanuit het noord-westen. nov. 1954.

Foto J. de Jongh

Afb. 17. Spijtenburg vanuit het noorden. 1729. Tekening in O.I. inkt (gewassen) door Abraham de Haen naar Cornelis Pronk.

Coll. P. Beelaerts van Blokland

slotje sedert 1775 niet geregeld bewoond geweest en diende het slechts als buitenplaats of zomerverblijf voor de elders wonende eigenaren. Dit veranderde in 1784, toen vrouwe Jacoba Susanne de Vries (1723—1800), weduwe van mr George Willem Hallungius Brakestein kocht (koopsom f 4700,—) en het zelf ging bewonen.¹⁷⁶ Zij was een dochter van de schout en kastelein van Oosterhout Simon Adriaan de Vries (schout 1713—1755). Haar man, die zijn schoonvader in diens functies was opgevolgd, was hier schout en kastelein van 1756—1784. In 1766 was hem de titel van drossaard verleend. Meer dan een titel was dit overigens niet; hij betekende geen inbreuk op de bevoegdheden die de drossaard van Breda te Oosterhout had.¹⁷⁷

De weduwe Hallungius-de Vries kocht in 1798 het land tegenover het neerhuis van Brakestein, dat in 1754 daarvan was vervreemd, terug.¹⁷⁸ Haar zoon Jan Simon Hallungius, die bij de deling der nalatenschap in 1808 het slotje erfde, wist de hand te leggen op nog een ander terrein, dat vroeger tot Brakestein had behoord. Hij kocht in 1818 bij een publieke verkoop het slotje Spijtenburg, dat toen Lindenberg heette, van de erfgenamen van de douairière van Graaf van Dam, liet dat huis vervolgens in 1821 slopen en vergrootte met het terrein het park van Brakestein.¹⁷⁹

Jan Simon Hallungius (geboren te Breda in 1759), die zijn vader sedert 1781 als adjunct-drossaard had geassisteerd, volgde hem na diens overlijden in 1784 op als drossaard, schout en kastelein van Oosterhout.¹⁸⁰ Tengevolge van de omwenteling van 1795 verloor hij die functies, maar keerde spoedig in het openbare leven terug als schout-civiel. Van 1811—1813 was hij hier vrederechter, maakte vervolgens van 1813—1824 deel uit van het drie leden tellende college van burgemeesteren en was daarna tot zijn overlijden in 1832 (de enige) burgemeester. Naar hem is de Burgemeester Hallungiusstraat genoemd. Deze Hallungius is het ook geweest, die Brakestein heeft laten verbouwen.

Bij de deling van zijn nalatenschap in 1834 (hij bezat behalve Brakestein o.a. nog huizen te Breda, „de Witte Wijngaard” aan de Vee-markt, en te 's-Gravenhage, aan de Nobelstraat) werd Brakestein toebedeeld aan zijn weduwe Vrouwe Helena Wijnandia van Dijck, met wie hij in 1795 was gehuwd.¹⁸¹ Het intussen verbouwde Brakestein staat

in deze delingsakte omschreven als huizinge, neerhuizinge, paardenstal, koetshuis, schuuren, plaisiergragten, tuinen, lusthuisje en moestuin, groot samen een bunder vier en zestig roeden en vijf en zestig ellen. Met het perceel bouwland genaamd de Doelen werd het toen samen geschat op f 11.000,—.

In 1835 heeft de weduwe Hallungius Brakestein verkocht aan de in Raalte geboren Charles Hyacinth Willem Jan Baron van Oldeneel tot Oldenzeel, ontvanger der directe belastingen te Oosterhout.¹⁸² De onderhandse verkoopakte, waarbij deze transactie plaatsvond, verdient speciale aandacht, omdat hierin een onverklaarbare nieuwigheid werd geïntroduceerd met betrekking tot de eigendom van de Ridderstraat. Terwijl in de delingsakte van 1834 en de voorgaande koopakten nimmer over de eigendom van deze weg was gesproken, bevat de verkoopakte van 1835 de volgende bepaling: „De weg genaamd de Ridderstraat beginnende aan de Keiweg tot de erve toebehorende aan de heer Adriaan Brouwers (= het perceel van het slotje Limburg) behoort aan de in deze verkochte goederen met de opgaande boomen voorzoverre den weg langs dezelve strekkende is”. De eigendom van de *plantagie* (derhalve het recht van beplanting) ter weerszijden van de Ridderstraat (d.w.z. aan de noordzijde van die straat vanaf de westelijke perceelsgrens van Brakestein tot de Keiweg en aan de zuidzijde vanaf genoemde grens tot waar het perceel van het slotje Spijtenburg begon), waarvoor ik korthedshalve verwijs naar hetgeen daarover in het voorgaande reeds is gezegd, hebben we sedert 1650 steeds vermeld gevonden, doch de Ridderstraat zelf werd daarbij kennelijk steeds als openbare weg beschouwd. Voordat deze weg met die naam werd aangeduid, heet hij dan ook (b.v. in 1478 en 1481) „sheerenstraet”, een aanduiding, die tot ongeveer 1800 gebezigd werd voor alle openbare wegen in Oosterhout.

Dat de eigendom van de Ridderstraat tussen 4 maart 1834 (deling Hallungius) en 30 september 1835 (verkoop aan Van Oldeneel) door de gemeente aan de weduwe Hallungius zou zijn overgedragen, hebben we nergens vermeld gevonden. Nochtans is de eigendom sedert 1835 nimmer officieel betwist (al liet de gemeente in 1926 wel een onderzoek naar deze merkwaardige situatie instellen) en is de eigenaar van Brakestein thans nog eigenaar van dit gedeelte Ridderstraat, welke

eigendom ook kadastraal zo is geregistreerd. De gemeente Oosterhout heeft op 1 juli 1954 voor dertig jaar dit gedeelte Ridderstraat van de eigenaren van Brakestein in erfpacht gekregen, waarvan zij gebruik heeft gemaakt om deze in het gemeentelijk wegenplan onmisbare en belangrijke weg geheel te bestraten, te rioleren en te verlichten. In die erfpacht is begrepen de beplanting van de Ridderstraat. Die beplanting is overigens sedert 1924 verdwenen deels tengevolge van een storm, deels tengevolge van de iepziekte (de beplanting langs de straat bestond toen geheel uit iepen). Als laatste werd in 1964 met toestemming van de familie Van Oldeneel de eeuwenoude lindeboom geroid, die stond op het punt, waar Ridderstraat, Keiweg en Tilburgse weg samenkomen en die voor het verkeer in toenemende mate een hinderlijk en gevaarlijk obstakel was geworden. Deze boom heeft echter voorheen niet tot het beplantingsrecht van Brakestein behoord, omdat hij op het terrein van Spijtenburg stond, welk perceel — zoals we zagen — eerst in 1818 bij Brakestein werd getrokken.

Brakestein is sedert 1835 in het bezit gebleven van het geslacht Van Oldeneel tot Oldenzeel. Nadat Charles H. W. J. in 1864 was gestorven, werd de bezitting eigendom van zijn zoon Mr Willem J. G. (1839—1901), die kantonrechter te Oosterhout was. Hij breidde zijn bezit aan de noordzijde van de Ridderstraat uit door in 1882 en 1891 de tegenover het huis en ten oosten van de kastanjedreef gelegen percelen akkeren weiland, samen bijna een hectare groot, aan te kopen. Na zijn overlijden werd zijn zoon Mr Arnoud K. M. G. (1879—1948), griffier van het kantongerecht, eigenaar van Brakestein. Diens weduwe, douairière M. Th. L. E. Baronesse van Oldeneel tot Oldenzeel, geboren Baronesse Speijart van Woerden, is thans eigenaresse.

Van de gronden ten noorden van de Ridderstraat is in 1936 een gedeelte verkocht aan de heer H. C. F. A. van der Aa voor de bouw van een woonhuis. Een ander gedeelte werd in 1959 verkocht aan de arts A. J. M. van Hasselt eveneens voor de bouw van een woning, die hij de historische naam „Schuttershof” gaf. De rest van de ten noorden van de Ridderstraat gelegen gronden met inbegrip van de dreef is in 1961 door de gemeente aangekocht.

De Schuttersdoelen

Tot slot een naschrift over de in het voorgaande reeds meermalen ter sprake gekomen doelen. In 1443 vinden we deze schuttersdoelen, later ook wel schuttershof genaamd, voor het eerst vermeld.¹⁸³ In 1541 blijken zij de oostelijke belending te vormen van de zes lopenzaad grote akker of overtuin van Brakestein en derhalve gelegen te zijn ter hoogte van de tegenwoordige kastanjedreef.¹⁸⁴ In 1552 is de Schuttershof blijkbaar een meer algemeen bekende plaatsaanduiding dan het slotje zelf en vinden we dit genoemd als gelegen bij „der schutterenhof”.¹⁸⁵ Ongetwijfeld is het deze plaats geweest, waar in 1565 op de eerste zondag in september het landjuweel gehouden is van „de vrijheden 's Lands van Brabant”. Winnaar van dit schietspel was het Gilde van St. Joris of kruisbooggilde uit Turnhout.¹⁸⁶ Hoe het toenmalige Oosterhoutse gilde heette en met wat voor bogen zijn leden schoten, is niet bekend. Dit gilde moet een aantal jaren later teniet zijn gegaan.

In 1616 zien we door het dorpsbestuur pogingen aangewend bij de prins van Oranje om te komen tot een heroprichting „en weder in essie brengen van 't gilde van den voetboog”, doch dit schijnt niet gelukt te zijn.¹⁸⁷

Het dorpsbestuur, dat deze doelen in eigendom had blijkens de verkoop van 48 daar staande bomen in 1584,¹⁸⁸ vergunde — zoals we zagen — in 1650 aan zijn secretaris Jacques Willeboirts, eigenaar van Brakestein, om de doelen aan zich te nemen en te beplanten.¹⁸⁹ In 1682 (3 oktober) verleende de prins van Oranje octrooi tot (her)oprichting van het Colveniersgilde,¹⁹⁰ dat vervolgens in 1688 van de toenmalige eigenaar van het slotje Philippe Guerrie toestemming kreeg om in zijn „dreeve aen 't slot Brakesteijn, vanouts genoempt de doelen” een schuttersdoel te plaatsen.¹⁹¹

Als later (1754) de op de Braak gelegen akker van Brakestein in andere handen overgaat om eerst in 1798 weer in het bezit van de eigenaren van het slotje terug te keren, blijft de dreef met de doelen al die tijd bij Brakestein behoren. Deze doelen stonden dus in de huidige kastanjedreef tegenover het slotje en moeten niet verward worden met de straat genaamd de Doelen, lopende vanaf de Keiweg naar het punt,

waar de Kleine Braak en genoemde dreef in elkaar overgaan. De straatnaam de Doelen moet geïnterpreteerd worden als de weg lopende naar de doelen.

Van der Aa weet van het gilde, dat hier schoot, mede te delen, dat het een busschietersgilde was.¹⁹² Volgens een mededeling uit 1809 werd door het Colveniersgilde met het „schietgeweer” geschoten.¹⁹³ In de dreef van Brakestein stond behalve de doelen, waar op de schijf geschoten werd, ook —althans in 1762 — hun schutsboom (vergel. afb. 15) waar op de vogel geschoten werd. De in 1762 midden op de Heuvel staande schutsboom (afb. 14) blijkt een aantal jaren later echter eveneens aan de Colveniers te behoren.¹⁹⁴ Aan deze schutsboom was bij de inval van de Franse troepen in februari 1793 de rol van vrijheidsboom toebedeeld. Bij resolutie van 27 april 1793 besloot het dorpsbestuur echter deze boom te laten amoveren en gelastte het de dekens en verdere gildebroeders van het Colveniersgilde om binnen driemaal vierentwintig uur deze schutsboom op te ruimen.¹⁹⁵ Aan het gilde werd toegestaan om een nieuwe schutsboom op te richten „op het Hijken voor de Laage Molen” (dit was de thans verdwenen molen aan de Molenstraat).

In 1810 bestond het Colveniersgilde nog. Het wordt dan ook wel het St. Teunisgilde genoemd.¹⁹⁶ Dit is overigens het laatste levensteken van de colveniers. Wanneer het gilde teniet is gegaan, bleek niet te achterhalen. Of het in 1750 opgerichte en thans nog bestaande gilde van St. Sebastiaan (handbooggilde) van beide genoemde schutsbomen of van de doelen in de dreef van Brakestein gebruik maakte, vonden we nergens vermeld.

SPIJTENBURG

Bouwgeschiedenis

Spijtenburg, dat in de rij van slotjes aan de Ridderstraat het meest oostelijke was, lag in de hoek gevormd door de Ridderstraat en de Tilburgse weg in het huidige park van Brakestein. Het is omstreeks 1821 gesloopt. In genoemd park vindt men nog — zij het in een vervormde en verwaarloosde toestand — de gracht, die dit slotje eens om-

ringde (fig. 1).¹⁹⁷ Bij en in die gracht liggen nog wat stukken natuursteen, doch dit is alles wat er van Spijtenburg over is.

Dank zij een bewaard gebleven tekening weten we echter hoe dit slotje er uit gezien heeft (afb. 17). Zij is door Abraham de Haen vervaardigd naar een tekening, die Cornelis Pronk er in 1729 van maakte. De initialen C.P. en het jaartal — Pronk bracht toen in Oosterhout meerdere gebouwen in beeld — wijzen daarop.

Deze tekening toont ons een hoog uit zijn grachten oprijzend huis, dat gezien zijn architectuur grotendeels uit de eerste helft van de zestiende eeuw dateert. Zijn toegang had dit slotje aan de oostzijde van het huis via een brug over de gracht. Nu het huis zelf verdwenen is, moeten we voor de bouwgeschiedenis afgaan op deze tekening en op hetgeen literaire en archivalische bronnen daarover mededelen.

De merkwaardige naam van dit slotje „Spijtenburg” heeft blijkbaar de eeuwen door de nieuwsgierigheid geprikkeld. Daardoor kon een overlevering in stand blijven betreffende de bouw van dit huis en zijn bouwheer, een overlevering die getoetst aan de archiefgegevens en ontdaan van zijn romantische franje een vrij betrouwbaar beeld van die tot standkoming blijkt te geven.

De reisbeschrijver Andries Schoemaker, die in 1729 samen met de tekenaar Cornelis Pronk in Oosterhout vertoefde, tekende het volgende verhaal daarover op uit de mond van een der Oosterhoutse schepenen. „Speijtenburch — zo schrijft hij — is een oude ridderhofstad in de baronnie van Breda aan het schoone dorp Oosterhout. Dese naam soude voortgekomen zijn, soo mijn in den jare 1729 als ik daar was en dit huys getekent wierd, door een schepen van Oosterhout gesegt wierd, door het bouwen van hetselve omdat daar een huys gebout zijnde den eygenaar derselve sulcx niet gaarne had gezien, waardoor dit doende de naam van Speijtenburch gekregen heeft”.¹⁹⁸

Raadplegen we naast deze enigszins cryptische taal van Schoemaker Van der Aa, dan krijgen we een veel duidelijker beeld. „Van het slot Spijtenburg — aldus Van der Aa — wordt gezegd de stichter te zijn geweest Jan Hendrik Adriaen Heyn Oomen. Het is zeker, dat hij het bezeten heeft en dat het vroeger gemeenlijk Jan Oomsloetje genaamd werd. De stichter heeft het echter Spijtenburg geheten, volgens over-

levering, omdat hij een rijk man zijnde, een der hier liggende slotjes wilde kopen teneinde er in stilte zijne dagen te eindigen, hetgeen hem niet mogt gebeuren, waarom hij dit slot liet bouwen, hoger dan alle anderen en met het achterste daarnaar toeplaatste tot spijt van zijne geburen". Van der Aa noemt vervolgens enkele latere eigenaren en weet in dit verband van het geslacht Snellen te vermelden, dat door een lid van deze familie „het zuidoostendeel" dat tevoren ene plaats was, is opgebouwd".¹⁹⁹ De auteur blijkt deze keer goed te zijn geïnformeerd, al vermeldt hij niet, dat dit slotje toen hij dit schreef, reeds een vijftwintigtal jaren was verdwenen. Krüger, die ook hier Van der Aa naschreef, nam niet de passage betreffende de naamsverklaring over, maar weet in een voetnoot wel mede te delen, dat het slotje door Hallungius is gesloopt.²⁰⁰

Dat Jan Hendrik Adriaan Oomen de stichter van dit huis is geweest staat vast. Hiervoor, in het hoofdstuk over Brakestein, zagen we die bezitting in het oosten begrensd door een perceel, dat in 1422 in het bezit was van Ghodschalxs Scoemakers en dat in 1446 en 1453 eigendom wordt genoemd van Jan Goidsz (mogelijk een zoon van genoemde Ghodschalx) en de weduwe van Syme Tiel Stevens. Dit perceel is later in het bezit gekomen van Jan Hendrick Adriaen Oomen, die vervolgens — zoals we zagen in 1541 — zijn bezit naar het oosten uitbreidde. Deze grondaankoop, die eigenlijk uit een ruil bestond (grond tegen erfcijnsen), geschiedde toen Jan Oomens eerste vrouw, Marie dochter van Gielis Henrick Joestenzoon, nog leefde. Men krijgt uit de betreffende akte zelfs de indruk, dat zij degene was, die de transactie deed. Zij compareerde, haar man assisteerde slechts.²⁰¹ Spijtenburg bestond in dat jaar nog niet. Het werd eerst gebouwd, nadat Jan Oomen was hertrouwd met *jouffrou* Marie Back. Met haar bruidschat werd de bouw van het slotje gefinancierd, zoals blijkt uit de deling van Jan Oomens nalatenschap in 1570. Zij mocht toen nl. voor zich en haar erfgenamen het slotje behouden *tot voldoening van de 1200 carolusguldens eens haer competerende krachtens testament van Jan Oom ende dat voor haer ingebrachte dotale penningen gebleven in de tymmeringe ende edificatie van den huysinghe daer de voorsz. Jan Oom uytgestorven is ende Marie tegenwoordigh is gebruyckende en bewo-*

nende.²⁰² Wanneer dit tweede huwelijk, dat dus bepalend is voor het bouwjaar van het huis, werd gesloten, is niet bekend, doch het tijdstip ervan ligt tussen 1544, het jaar waarin Marie Gielisdr voor het laatst als echtgenote van Jan Oomen wordt vermeld, en 1554, wanneer Marie Back als zodanig optreedt.²⁰³

Volgens Van der Aa is het slotje later, toen het in het bezit was van de familie Snellen, uitgebreid door bebouwing van een ten zuid-oosten van het gebouw doch blijkbaar binnen de grachten gelegen open plaats. Dit is ongetwijfeld het op de tekening van De Haen (afb. 7) afgebeelde meest linkse deel van het huis, bekroond met een topgevel zonder trappen. Aangezien het geslacht Snellen sedert 1679 meerdere generaties lang, in feite tot de verkoop aan Hallungius in 1818, eigenaar van Spijtenburg is geweest, laat het bouwjaar van deze uitbreiding, die we in de archivalische bronnen niet vonden vermeld, zich niet nader vaststellen. Vermoedelijk vond deze echter nog in het laatste kwart van de zeventiende eeuw plaats.

Laten we die uitbreiding even buiten beschouwing, dan lijkt de bouwtijd van het slotje te oordelen zowel naar de bouwvormen van het op de tekening van de Haen/Pronk weergegeven huis als aan de hand van de archivalische gegevens vrij nauwkeurig begrensd en is deze te stellen op omstreeks 1550.

Gaan we vervolgens na, waaruit deze bezitting behalve het huis nog verder bestond. De reeds genoemde delingsakte van 1570 geeft daarvan de volgende omschrijving: *. . . huysinghe en erfenisse mette schuer, kooi en andere timmeringe daerop staende en ook metten boomgaert, chyngel en geer daeraen gelegen*.²⁰⁴ De weduwe Marie Back verwierf de hier omschreven bezitting in eigendom, doch kreeg daarnaast onder meer nog in tocht een wei van negen en een zaailand van tien lopenzaad, beide eveneens bij dit huis gelegen. Als haar kinderen in 1588 Spijtenburg verkopen is de omschrijving wat uitvoeriger: *het huys, omwatert wesende, hoff, boomgaert, schuere, brouwerije met een buynder landts genaempt de weyde en den gheer beyde achter t voerschroven huys gelegen . . .*²⁰⁵

In later jaren blijkt het slotje met het onmiddellijk daaromheen gelegen terrein steeds vier lopenzaad en vier en veertig roeden groot te zijn, al

waren enkele aangrenzende percelen al die tijd eveneens in het bezit van de eigenaren van Spijtenburg. Zij vormden daarmee echter blijkbaar geen geheel.

Tenslotte nog iets over de benaming van het slotje. Ofschoon de naam Spijtenburg door de bouwheer Jan Oomen gegeven zou zijn, vindt men die naam — mogelijk een naam die meer in de volksmond bekend was — niet in de vestbrieven van 1588 en 1626. In andere stukken wordt het huis wel *Jan Oomensloetken* en gedurende een groot deel van de zeventiende eeuw *t huys van Clootwyck* genoemd, respectievelijk naar de eerste en de volgende eigenaar.²⁰⁶ De familie Snellen is echter sedert omstreeks 1650 de intussen blijkbaar gemeengoed geworden naam Spijtenburg gaan gebruiken. Als zodanig is het huis bekend gebleven, totdat de laatste telg van dit geslacht, die eigenaresse van het slotje was en de naam Spijtenburg niet deftig genoeg vond, het meer aangepast aan haar vermeende status „mijn kasteel Lindenburg” ging noemen. Over deze merkwaardige dame kom ik hierna nog te spreken.

Eigenaars en bewoners

Jan Hendrik Adriaan Oomen zou — volgens Van der Aa — Spijtenburg gebouwd hebben, omdat hij er niet in geslaagd was een van de bestaande slotjes te kopen, zelfs niet na er heel veel geld voor geboden te hebben. Zijn slotje bouwde hij daarom hoger dan alle andere en met het achterste daarnaar toe gewend. Dit laatste is inderdaad waar. Spijtenburg was hoger dan de andere slotjes en stond met zijn achterkant gekeerd naar zijn naaste buur Brakestein. In grootte werd het — zoals in de algemene inleiding reeds werd vermeld — op een lijn gesteld met de slotjes Limburg en (het oude) Van Aalst. De overige vier slotjes waren kleiner.

Het „daarom” is echter niet zonder meer duidelijk en doet eerder veronderstellen, dat een zekere wrok de beweegreden van zijn besluit om dan zelf en grootser te bouwen vormde. Werd hij vanwege zijn niet-adellijke herkomst wellicht niet geaccepteerd in de kringen van de adellijke bezitters der slotjes aan de Ridderstraat, die de enige bewoners

van die straat met zijn niet mis te verstane naam waren? We kunnen hier uiteraard slechts naar gissen.

Jan Oomen was een telg uit een niet onbemiddeld landbouwersgeslacht, dat zich omstreeks 1440 vanuit 's-Gravenmoer te Oosterhout gevestigd had.²⁰⁷ Zijn vader Hendrick Adriaens Heyn Oomen, die gehuwd was met Barbara Rolof van Dongendochter (vermoedelijk dochter van een van de vele bastaarden van de heren van Dongen) was vele jaren schepen van Oosterhout. Ook Jan Oomen vinden we als zodanig vermeld. Hij is hier omstreeks 1495 geboren en huwde in eerste echt kort voor 1525 met Marie Gielis Heyn Joestdochter, die weduwe was van Jan van der Spout (kleinzoon van een der bastaarden van Willem van Oosterhout).²⁰⁸ Na haar overlijden hertrouwde hij (vermoedelijk omstreeks 1545) met *jouffrou* Marie Back, dochter van de te Tilburg woonachtige jonkheer Dierc Back en *jouffrou* Mechteld Jan Ghijssels, welke laatste eveneens tot het nageslacht van Willem van Oosterhout behoorde.

Uit de bruidschat van Marie Back werd — zoals we zagen — de bouw van Spijtenburg bekostigd. Later (1565) zou een zuster van Marie Back, gehuwd met Jonker Jacob van Alckemade, haar intrek nemen op het slotje Limburg.²⁰⁹

Uit het eerste huwelijk van Jan Oomen werd een dochter, uit het tweede twee dochters en een zoon geboren. Deze laatste drie kinderen erfden Spijtenburg van hun moeder, die na het overlijden van Jan Oomen (1570) hertrouwd was met Pauwels Buys. Wanneer deze kinderen in 1588 Spijtenburg verkopen, heetten zij merkwaardig genoeg niet meer Oomen doch Oomlincx en worden zij kinderen van Jan Oomlincx genoemd.²¹⁰ De nieuwe eigenaar was Mathijs van Clootwijk, rentmeester van de visserij van de prins van Oranje te Geertruidenberg en van 1599 tot zijn overlijden in 1611 afwisselend schepen en burgemeester van die stad.²¹¹ Gezien deze functies in Geertruidenberg, waar hij ook woonde, fungeerde Spijtenburg toen als buitenhuis en waarschijnlijk als vluchtoord voor de familie in deze woelige tijd van de Tachtigjarige Oorlog. Zijn weduwe Henrica van Drimmelen is nog een tijdlang in het bezit van Spijtenburg gebleven. Zij verkocht *haer huyske off slot* in 1626 aan de rentmeester Johan Verhoeven.²¹² Van hem ver-

erfde het slotje omstreeks 1660 op zijn dochter Maria, die het evenwel in 1679 verkocht aan haar zuster Catharina.²¹³ Deze was omstreeks 1626 gehuwd met mr Willem Snellen, die in de periode 1637—1677 afwisselend schepen en burgemeester van Breda was. Dit echtpaar heeft echter reeds lang voordat Spijtenburg hun eigendom werd op het slotje gewoond althans er meer of minder regelmatig vertoefd. Een van hun kinderen, de hierna nog te noemen Oosterhoutse schout Mr Pieter Snellen, is er in 1635 geboren.

Door deze verkoop van 1679 is Spijtenburg in het bezit van het geslacht Snellen gekomen, waarin het vrijwel tot de afbraak gebleven is. Geen der Oosterhoutse slotjes is zo lang in het bezit van dezelfde familie geweest als dit huis. Voor de lotgevallen van deze familie en hun bezittingen kan het best verwezen worden naar het boek van prof. mr H. van der Hoeven, *Geschiedenis van onze familie*, die uitvoerig daarop ingaat.²¹⁴ Ik volsta hier met de namen en enkele bijzonderheden te noemen van die leden van het geslacht Snellen, die achtereenvolgens eigenaar van Spijtenburg zijn geweest. Alleen op de laatste eigenaresse ga ik wat uitvoeriger in.

De reeds genoemde mr. Pieter Snellen (1635—1693), licentiaat in de rechten, schout en kastelein van Oosterhout (ca. 1668—1693), erfde Spijtenburg van zijn ouders. Hij was gehuwd met Anna Hennequin, die hem nagenoeg een halve eeuw overleefde en in 1742 te Rotterdam overleed. Intussen had zij in 1729 bij onderhandse akte in mindernis op de totale erfenis Spijtenburg overgegeven aan haar zoon Mr. Willem Snellen (1669—1730), die evenwel het jaar daarna reeds te Oosterhout overleed.²¹⁵ Zijn weduwe, Godelieve van Broeckhuysen, vertrok nog datzelfde jaar 1730 met haar drie kinderen, Johanna Maria Elisabeth, mr Willem (in de periode 1758—1785 meermalen burgemeester van Dordrecht) en Amaranthe Geertruid Snellen, naar Dordrecht.²¹⁶ Na het overlijden van hun moeder bleef Spijtenburg bij de deling der nalatenschap aanvankelijk onverdeeld bezit van genoemde drie kinderen. Ruim een maand later echter (deling d.d. 6 aug. 1755) werd het slotje aan Amaranthe Geertruid toegewezen. Zij bleef echter met haar broer en zuster in Dordrecht wonen, vanwaar dit drietal omstreeks 1786 naar Breda verhuisde.²¹⁷

Afgezien van de perioden, dat Spijtenburg bewoond werd door Verhoeven en de schout Pieter Snellen, is het slotje gedurende het grootste deel van de zeventiende en achttiende eeuw slechts in gebruik geweest als buitenplaats voor de familie, die er slechts van tijd tot tijd vertoefde. Het grootste deel van het jaar stond het huis onbewoond. Zo kon het gebeuren, dat tijdens het in en bij Oosterhout in 1732 gehouden militair kamp een der hoofdofficieren van deze manoeuvres, de luitenant-generaal der infanterie prins Maurits van Nassau, zijn kwartier genomen had op Spijtenburg, waar hij „tot zijn gebruik (heeft) gehad de geheele huysinghe, kelder, ledicanten, beddens met zijn toebehoortte etc. alsmede schuere en stallingen etc.”²¹⁸ Vergoeding werd daarvoor niet gegeven.

Amaranthe Geertruid Snellen overleed te Breda in 1791. Zij heeft haar bezittingen aan haar broer en zuster gezamenlijk nagelaten.²¹⁹ Haar broer, mr Willem Snellen, evenals zij ongehuwd gebleven, heeft weinig profijt van zijn nieuwe aanwinst gehad, want hij overleed nog datzelfde jaar. Hij had zijn enig overgebleven zuster Johanna Maria Elisabeth tot zijn universele erfgename benoemd, waardoor zij thans ook enige eigenaresse van Spijtenburg werd.²²⁰ Zij heeft zich vervolgens voorgoed metterwoon op dit huis gevestigd, dat zij voortaan Lindenburg noemde. Deze juffrouw Snellen moet — om prof. Van der Hoeven te citeren — „een zeer zonderling personaadje geweest zijn. Mooi en vermogend kon zij meer dan eens een „voordelig huwelijk” aangaan, doch die huwelijksaanzoeken sloeg zij alle af, omdat zij niet anders dan met een graaf of een baron wilde trouwen”.²²¹ Die kans kreeg zij eerst in 1793, toen de 67-jarige vrouw de 28-jarige katholieke Florens Alexander Augustinus graaf van Dam leerde kennen. Hij was een notoire losbol en bon-vivant, wiens financiën doorlopend in een deplorabele staat verkeerden. Zij wist hem aan de haak te slaan. Kort na het huwelijk, dat in 1794 te Brussel werd gesloten, zijn de jonggehuwden hun verdere wederzijdse verhouding en gedragslijn in der minne overeengekomen. „Wij behoeven — zo ongeveer moet de nieuwe gravin volgens de familie-overlevering tot Van Dam gesproken hebben — nu geen comédie voor elkaar te spelen. Met ons huwelijk was het mij om de titel van gravin en u om mijn geld te doen. Welnu gij krijgt van mij

een jaarlijks inkomen; wij kunnen op onszelve blijven wonen, gij te Brussel, ik te Oosterhout. Hebt gij lust mij te bezoeken, mijn huis Lindenberg zal steeds voor u openstaan, ook als gij met uw vrienden jachtpartijen enz. te Oosterhout wilt komen houden. Wij krijgen beiden onze vrijheid weer en behoeven elkaar volstrekt niet te hinderen.”²²² Van Dam nam gaarne genoegen met dit voorstel. Hij bleef te Brussel wonen en zij te Oosterhout. Als hij met zijn kennissen in Oosterhout kwam, werden er op Lindenberg schitterende festijnen gehouden.²²³ Zijn uitgaven overtroffen zijn inkomsten echter verre en toen hij meer nam dan hem door haar was toegelegd, heeft de gravin haar man tot tweemaal toe voor de rechter gedaagd. Door zijn uitspattingen slonk haar groot fortuin echter langzamerhand en zag zij zich genoodzaakt o.a. bezittingen onder Zundert te verkopen.

In 1814 overleed de graaf van Dam te Breda, waar hij op doorreis naar Oosterhout vertoefde. Zijn zich nu douairière noemende weduwe overleefde hem nog ruim anderhalf jaar. Zij overleed op 31 oktober 1815 bij familie te Breda, waar zij — overeenkomstig haar wil — ’s nachts om drie uur zonder statie in het familiegraf der Snellens in de Grote Kerk werd bijgezet. Met deze excentrieke vrouw verloor Spijtenburg zijn laatste eigenaresse en bewoonster uit het geslacht Snellen.

Haar nagelaten vermogen, dat behalve Spijtenburg onder meer nog het slot Develstein bij Zwijndrecht en een huis in Dordrecht omvatte werd op een kleine ton becijferd.

Een van haar erfgenamen, Govert George van der Hoeven, in wiens huis te Breda de gravin was gestorven en die van haar gedurende zijn leven de tocht van Lindenberg gekregen had, heeft vervolgens in overleg met zijn familie het in een vervallen toestand verkerende slotje in 1818 in publieke verkoop gebracht. Het werd toen beschreven als „eene omwaterde huyzinge, neerhuizinge, stalling voor vier paarden, koets-huys, schuur, grote voorplein, boomgaard en moestuyn, groot omtrent een morgen” (een morgen = 6 lopen = ca 0,85 h.a.). De koopsom bedroeg na aftrek van het strijkgeld f 2050,—,²²⁴ doch na aftrek van successierechten, de uitkoop van de bewoner van het neerhuis en andere kosten, viel er voor de erfgenamen uit deze verkoop slechts f 1156,— te verdelen.²²⁵

Koper was — zoals we hiervoor reeds gezien hebben — Jan Simon Hallungius. Het slotje is toen niet meteen gesloopt. Na het overlijden van douairière van Dam was het huis n.l. betrokken door de gepensioneerde kapitein Pieter George Rückert, die door zijn moeder (een Van der Hoeven) een der erfgenamen van de gravin was.²²⁶ Een van zijn kinderen is nog op het slotje geboren in 1818. Hij overleed er als laatste bewoner van dit huis op 8 maart 1821. Kort daarna is Spijtenburg alias Lindenberg gesloopt en heeft Hallungius met dit terrein zijn park van Brakestein vergroot. Het neerhuis aan de Tilburgse weg, dat we nog zien afgebeeld op het kadastrale minuutplan, is in de dertiger jaren van de achttiende eeuw eveneens gesloopt.

AANTEKENINGEN

- ¹¹⁶ Zie ook de situatietekening in dit jaarboek XVI (1964) p. 62.
¹¹⁷ Gaarne dank ik douairière M. Th. L. E. Baronesse van Oldeneel tot Oldenzeel, Baronesse Speijart van Woerden voor de mij geboden gelegenheid Brakestein te bezichtigen en voor de inlichtingen mij door haar en haar kinderen verschaft.
¹¹⁸ Als bij 116.
¹¹⁹ Collectie Gemeente Oosterhout. Zie ook dit jaarboek XVI (1964) p. 89.
¹²⁰ Andries Schoemaker (1660—1735), Corte beschrijving der steeden enz. behoorende onder de Generaliteijt, p. 143, handschrift in Bibl. Prov. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen 's-Hertogenbosch.
¹²¹ Als bij 5; zie ook 14.
¹²² Als bij 6, dl. IV p. 57.
¹²³ ARA Archief Nassausche Domeinen Vervolg, inv. no. 1311 fol. 65.
¹²⁴ RAH Oosterhout R 256 fol. 6v (1446) en R 270 fol. 108 inl. (1541).
¹²⁵ Idem R 260 fol. 119v (1483) en R 273 fol. 26 (1552).
¹²⁶ Idem R 280 fol. 40 (1571).
¹²⁷ GAO Oud-Archief voorl. inv. 139 fol. 42v; RAH Oosterhout R 298 fol. 174 (1637).
¹²⁸ RAH Notariële Archieven inv. no. 5469
¹²⁹ Als bij 123.
¹³⁰ In dit jaarboek XVI (1964) p. 80.
¹³¹ RAH Oosterhout R 279 fol. 38.
¹³² Als bij 128.
¹³³ In dit jaarboek XVI (1964) p. 65 en 69.
¹³⁴ RAH Oosterhout R 311 fol. 178 (1699).
¹³⁵ Als bij 123 fol. 66v; zie ook RAH Archief Domeinen Prins Frederik, cijnsboeken Oosterhout 1435 en 1554 letter B fol. 9.
¹³⁶ ARA Archief Nass. Dom. inv. Drossaers no. 199.

- 137 Th. A. Boeree (De kroniek van het geslacht Backx, Wageningen 1943 p. 516) noemt Aert van Tolloysen ten onrechte een bastaard van Polanen. Zie ook Taxandria jrg. 1913 p. 17.
- 138 Als bij 123.
- 139 Als bij 123.
- 140 RAH Oosterhout R 256 fol. 6v (1446), R 257 fol. 3 (1450). Rutger van Bruheze is nadien hertrouwd met Margriet Jansdr. van Wijck. Zij huwde later nog Aert van Tolloysen jr. Over Van Bruheze zie Taxandria jrg. 1934 p. 11.
- 141 RAH Oosterhout R 257 fol. 35 (1454); zie ook fol. 23, 24, 27v (1453).
- 142 Idem R 259 fol. 96 (1477).
- 143 Ibidem fol. 110v (1479).
- 144 Idem R 260 fol. 119v (1483); zie ook fol. 36v en 40v (1481).
- 145 Idem R 273 fol. 26.
- 146 In dit jaarboek XVI (1964) p. 93.
- 147 RAH Oosterhout R 270 fol. 108 incl. akten 20 jan. en 2 april 1541. Dr. Jan Lindemans (in: Oude Brabantse geslachten, nr. 1. Pipenpoy, Brussel 1953 pag. 27) vergist zich als hij stelt, dat Jeronimus Pipenpoy zijn vrouw Henrica van Hasselt overleefde en nog een tweede huwelijk aanging met Joanna Godtschalck. Vermoedelijk verwisselt hij beide huwelijken.
- 148 Idem R 273 fol. 26 (1552). Over hem zie Taxandria jrg 1899 p. 99.
- 149 ARA Arch. Nass. Dom. inv. Drossaers no. 185 - 189 (rekeningen 1548—1557) en regesten no. 3203, 3297, 3305.
- 150 RAH Oosterhout R 280 fol. 40 (1571).
- 151 ARA Arch. Nass. Dom. inv. Drossaers no. 190, 660 en regesten 3392, 3412, 3418, 3449, 3452, 3472.
- 152 RAH Oosterhout R 279 fol. 38 (5 dec. 1569).
- 153 ARA Arch. Nass. Dom. inv. Drossaers no. 660.
- 154 GAO Oud-Archief voorl. inv. 139 fol. 42v.
- 155 Ibidem.
- 156 Genoemd als belending van het slotje Spijtenburg, RAH Oosterhout R 353 akte 9 mrt. 1626.
- 157 Zijn tweede vrouw Adriana Buys werd de stammoeder van het sedert 1815 geadelde geslacht Bloys van Treslong, zie De Nederlandsche Leeuw jrg. 1949 kol. 141 - 143.
- 158 RAH Oosterhout R 298 fol. 174 (1637); idem Archief Hollandsche Huis, cartul. 1b sub Oosterhout fol. 72.
- 159 J. A. ten Cate, De notariële archieven in Noord-Brabant, 's-Gravenhage 1957, p. 221 en 467. Zie ook Taxandria jrg. 2 (1895) p. 55.
- 160 RAH Oosterhout R 298 fol. 174.
- 161 GAO Oud-Archief resol. boek 12 jan. 1650 fol. 59.
- 162 RAH Oosterhout R 308 fol. 177v; R 311 fol. 178; R 321 fol. 48v enz.
- 163 GAO Oud-Archief voorl. inv. 139; 140; 145 fol. 57; 147 (2e foliering) fol. 74v; 149 (2e foliering) fol. 65; 152 fol. 115.
- 164 RAH Oosterhout R 308 fol. 77v (30 mei 1679); zie ook GAO Oud-Archief voorl. inv. 152 fol. 150.
- 165 RAH Notar. Arch. inv. no. 5469.
- 166 De Nederlandsche Leeuw jrg. 65 (1948) kol. 189 - 191 en jrg. 72 (1955) kol. 256.
- 167 RAH Oosterhout R 310 fol. 160v (1693).
- 168 Idem R 311 fol. 178 (1699).
- 169 Idem R 321 fol. 48v (1754).
- 170 GAO Oud-Archief inv. no. 484 fol. 19v en 40.

- 171 Deze nieuwe cassayweg was de huidige Keiweg, die ingevolge resolutie van het dorpsbestuur d.d. 16 jan. 1716 werd bestraat. Tevoren was het een zandweg. Hij werd langs weerszijden beplant met toestemming van de Domeinraad van de Prins van Oranje d.d. 20 april 1720; GAO Oud-Archief inv. E 22.
- 172 GAO Oud-Archief, legger verpondingen van 1746 fol. 100v.
- 172a Van de betreffende tekeningen (afb. 14 en 15) zijn slechts foto's beschikbaar in de fotoverz. van het Gemeente-archief Oosterhout. De verblijfplaats van de tekeningen zelf kon tot dusver niet worden achterhaald.
- 173 GAO Oud-Archief resol. 1763 jan. 14, 1767 febr. 5 en 26 en fol. 162.
- 174 RAH Oosterhout R 324 fol. 149 (1775).
- 175 Ibidem fol. 209 (1777).
- 176 Idem R 325 fol. 175v.
- 177 GAO resol. 6 dec. 1781.
- 178 RAH Oosterhout R 327 fol. 278 (1798).
- 179 Prof. Mr. H. v. d. Hoeven, *Geschiedenis van onze familie*, Hellerau 1923, p. 235.
- 180 Als bij 177.
- 181 RAH Notar. Arch. inv. no. 5642, akte 40, zie ook akten 47 en 114.
- 182 Onderhandse verkoopakte d.d. 30 sept. 1835. Gaarne zeg ik hier dank aan de heer J. M. H. Broeders, streekarchivaris te Oosterhout, die mij t.a.v. deze verkoop en de eigendomssituatie van de Ridderstraat aanvullende gegevens verschafte.
- 183 RAH Oosterhout R 256 fol. 37 (1443).
- 184 Als bij 147.
- 185 Als bij 148.
- 186 GAO Oud-Archief inv. 465; RAH Arch. Domeinen Pr. Frederik, oude inv. no. 7 en 11.
- 187 GAO Oud-Archief resol. 26 sept. 1616.
- 188 Idem resol. 7 mei 1584.
- 189 Als bij 161.
- 190 GAO Oud-Archief, uitg. brief van gemeentebestuur aan landdrost d.d. 7 zomermaand 1809.
- 191 Als bij 165.
- 192 V. d. Aa, a. w., p. 150.
- 193 Als bij 190.
- 194 Het plan voor een meer regelmatige beplanting van de Heuvel schijnt uit 1761 te dateren (GAO resol. 1761 jan. 26, maart 30, april 9 en 11). „De” lindeboom op de Heuvel was in 1760 geamoveerd (resol. 1760 dec. 22). Reeds in 1639 werd een „cirkel of ondersteunsel” onder de lindeboom op de Heuvel aanbesteed (resol. 1639 mei 16).
- 195 GAO Oud-Archief resolutieboek 1793 fol. 61.
- 196 RAH Coll. Cuypers van Velthoven no. 158.
- 197 Als bij 116.
- 198 Als bij 120, p. 169.
- 199 Als bij 5; zie ook 14.
- 200 Als bij 6, dl. IV p. 58.
- 201 Als bij 147.
- 202 RAH Oosterhout R 279 fol. 78 (12 dec. 1570).
- 203 Idem R 271 fol. 70 (1544); Arch. Domeinen Pr. Frederik, cijnsboek Oosterhout 1554, fol. M 35. Vgl. *De Brabantse Leeuw*, jrg. 11 (1962) p. 160.
- 204 Als bij 202.

- 205 RAH Oosterhout R 284 fol. 195 (1588).
- 206 GAO Oud-Archief inv. 140 fol. 236v; 140a fol. 172v; 148 fol. 29v. Vergel. De Brabantse Leeuw jrg. 12. (1963) p. 24.
- 207 De Brab. Leeuw jrg. 12 (1963) p. 10 e.v.
- 208 RAH Oosterhout R 265 fol. 46v (1521); Archief Dom. Pr. Frederik cijnsboek Oosterhout 1525 fol. M 6. Vgl. De Brabantse Leeuw jrg. 11 (1962) p. 159.
- 209 In dit jaarboek XVI (1964) p. 85.
- 210 Als bij 205.
- 211 Gemeente-archief Geertruidenberg, resolutieboeken van die jaren; De Nederl. Leeuw jrg. 1910 kol. 122.
- 212 Koopakte d.d. 10 febr. 1626 voor notaris Vosmer te 's-Gravenhage in Familie-archief Van der Hoeven Zundert; vestbrief RAH Oosterhout R 353 (9 maart 1626).
- 213 GAO Oud-Archief inv. 140a fol. 155 en 172v; Familie-archief Van der Hoeven Zundert, kwitantie d.d. 28 febr. 1679 door Maria Verhoeven.
- 214 Van der Hoeven, a. w., passim; zie ook de genealogie Snellen in Nederlands Patriciaat 1924 p. 300 e.v.
- 215 Bij akte d.d. 28 dec. 1729, V. d. Hoeven, a. w., p. 149.
- 216 Van der Hoeven, a. w., p. 223.
- 217 Van der Hoeven, a. w., p. 224.
- 218 GAO Oud-Archief inv. 40, resolutieboek 1732 fol. 201; zie ook Mr. J. P. W. A. Smit, Dagregister van twee reizen door Philippus van der Nolk, van Amsterdam, in 1732 naar het kampement te Oosterhout N. Br., 's-Hertogenbosch 1918, p. 20; Taxandria jrg. 2, p. 233.
- 219 GAO Oud-Archief legger verpondingen 1746 fol. 43.
- 220 Van der Hoeven, a. w., p. 224 e. v.
- 221 Van der Hoeven, a. w., p. 225 e. v.
- 222 Van der Hoeven, a. w., p. 230.
- 223 Ibidem.
- 224 Verkoopakte d.d. 17 okt. 1818 in Familie-archief Van der Hoeven Zundert.
- 225 Van der Hoeven, a. w., p. 235.
- 226 Van der Hoeven, a. w., p. 85; genealogie Rückert in Gens Nostra jrg. 1966, p. 233 e. v.